

Г. В. Анопій, Р. В. Криган

Територіальна доступність сільського населення до торговельних послуг

Розглянуто стан сільської торгівлі і регіональної доступності сільського населення до торговельних послуг. Виявлено ступінь територіально-регіональної диференціації торговельного обслуговування сільських жителів, а також проаналізовані причини, які зумовлюють таку диференціацію.

Ключові слова: сільська торгівля, доступність до торговельних послуг, об'єкти торгівлі, торговельна мережа, дислокація об'єктів торгівлі.

Постановка проблеми. Забезпечення оптимальної доступності сільського населення до торговельних послуг є ключовим завданням сільської торгівлі і важливим критерієм торговельної політики. Така доступність означає можливість сільського жителя задовольнити потреби в товарах і послугах з мінімальними витратами на придбання товару.

Проте різномірність і різноякість торговельних мереж, що функціонують на селі, деформованість їх територіального розташування, асиметричний характер економічного розвитку регіонів зумовлюють суттєву диференціацію рівня доступності сільського жителя до торговельних послуг [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній науці проблеми розвитку сільської торгівлі розглядаються у працях: Я. Антонюка, П. Балабана, І. Міщука, Н. Міценко, Н. Тягунової [2]. Участь торгівлі у розвитку сільських територій розглянуто в наукових працях В. Борщевського, Х. Пригули, В. Крупіна [3].

Метою статті є науковий аналіз територіальної доступності сільського населення до торговельних послуг і виявлення міжрегіональної диференціації.

Виклад основного матеріалу. Найскладніша проблема сільської торгівлі – низький рівень забезпеченості населення торговельними об'єктами, площами і деформоване територіальне розміщення об'єктів торгівлі. Суцільні обстеження показали, що у понад 30% населених пунктів (8119 од.), де проживає близько 1 млн людей, відсутні об'єкти торгівлі (табл. 1). При цьому зауважимо, що у 2005 р. таких населених пунктів нараховувалося менше – приблизно 6 тис.

© Г. В. Анопій, Р. В. Криган, 2014.

Таблиця 1

Забезпеченість сільських населених пунктів об'єктами торгівлі [5] (2014 р.)

	Усі населені пункти (од.)	У тому числі з чисельністю жителів						
		до 50	50-99	100-199	200-299	300-499	500-999	1000 і більше
Загальна кількість сільських населених пунктів:	27016	4684	2807	3911	2807	4118	5107	3582
у них наявні об'єкти торгівлі	18897	203	796	2697	2578	4012	5060	3551
Відсутні об'єкти торгівлі	8119	4481	2011	1214	229	106	47	31
Частка населених пунктів без торговельних об'єктів, %	30,1	95,6	71,6	31,0	8,1	2,5	1,0	0,9
Перспективний ввід об'єктів торгівлі в дію	1535	20	34	85	128	320	586	362

Як видно з табл. 1, без торговельного обслуговування залишилися жителі малих поселень (<200 осіб). Причому, судячи з перспективного плану вводу об'єктів торгівлі, ситуація у цій категорії населених пунктів у найближчий час не зміниться. Відтак можна констатувати, що не менше 5 тис. сільських населених пунктів залишаться без торговельного обслуговування, і це складна соціальна проблема.

Поряд з деформаціями у розміщенні об'єктів торгівлі слід виділити проблему територіальної та регіональної доступності населення до торговельних послуг. У невеликих за площею і населенням областях (Чернівецька, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська) доступність населення до торговельних послуг не дуже проблематична. У той же час у Донецькому, Кіровоградському, Луганському, Полтавському, Харківському регіонах доступність складна, оскільки 40-45% населених пунктів не мають торговельних об'єктів, а в Сумській області, де об'єкти торгівлі відсутні у 52% населених пунктів, ця соціальна проблема набуває особливої гостроти (табл. 2).

Таблиця 2

Забезпеченість сільського населення регіонів України
об'єктами торгівлі [4; 5] (2014 р.)

	Усі населені пункти	Чисельність сільського населення, тис. осіб	Середня людність одного поселення, осіб	Кількість об'єктів торгівлі, од.	Кількість населених пунктів без об'єктів торгівлі, од.	Частка населених пунктів без торговельних об'єктів, %	Забезпеченість населення об'єктами торгівлі од/10000 жителів	Кількість об'єктів торгівлі на один населений пункт
Україна	27016	13560	502	66527	8119	39,1	49	2,4
Вінницька	1448	817	555	3880	314	21,7	47	2,7
Волинська	1049	513	472	2533	168	16,0	49	2,4
Дніпропетровська	1407	543	379	2736	601	42,7	50	20,6
Донецька	1078	394	367	1804	462	42,9	46	1,2
Житомирська	1594	526	328	2950	455	29,5	56	1,8
Закарпатська	579	810	1360	4070	60	10,4	50	7,1
Запорізька	909	416	446	1959	354	39,9	47	4,7
Івано-Франківська	763	790	1022	3714	68	10,9	47	4,8
Київська	1119	715	583	3658	215	19,2	51	3,3
Кіровоградська	952	362	373	1950	395	42,5	54	2,0
Луганська	770	284	380	1349	333	43,2	35	1,7
Львівська	1848	1014	537	4407	371	21,1	43	2,4
Миколаївська	875	375	421	2129	315	35,9	56	1,9
Одеська	1111	819	704	3986	366	32,9	48	2,3
Полтавська	1749	573	312	3018	752	43,0	53	1,7
Рівненська	999	619	603	2982	156	11,6	48	2,9
Сумська	1399	357	250	1811	720	52,4	51	1,3
Тернопільська	1022	599	588	2481	126	12,3	41	2,4
Харківська	1643	528	321	2414	786	47,8	46	1,5
Херсонська	634	418	635	2071	156	24,6	49	3,2
Хмельницька	1413	587	413	3136	237	16,8	53	2,2
Черкаська	819	556	671	2764	139	16,6	50	3,4
Чернівецька	398	547	1304	2399	21	5,3	44	6,0
Чернігівська	1438	387	265	2326	541	39,2	60	1,6

Дані табл. 2 свідчать про значну строкатість поселенської структури регіонів. Відповідно підходи щодо розташування об'єктів торгівлі на селі мають враховувати цей важливий чинник. Проте аналіз показує, що дислокація об'єктів торгівлі не відповідає тим же закономірностям, що і поселенська структура.

У сільській місцевості проживає близько 30% населення України, притому у таких областях, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, частка сільського населення значно більша і становить 45-50%, а в Дніпропетровській, Донецькій, Луганській і Харківській областях – 10-20%.

У середньому людинність одного населеного пункту складає 502 особи, при цьому крайні значення цього показника сягають 5,4 разу. Забезпеченість об'єктами торгівлі в цих регіонах складає відповідно 50 і 39; а торговельними площами 1278 кв. м і 1923 кв. м на 10000 сільських жителів.

Загалом по Україні забезпеченість сільського населення об'єктами торгівлі коливається від 3540 об'єктів на 10 тис. жителів (Луганська і Львівська області) до 56-60 об'єктів (Закарпатська і Чернігівська області) при середньому значенні цього показника 49 об'єктів. Така ж ситуація з таким показником як забезпеченість населення торговельними площами [2, с. 282-283].

Міжрегіональна диференціація рівня забезпеченості сільського населення торговельними площами суттєва. Квінтільний коефіцієнт у 2014 р. сягав 4,3. Лише у 10 регіонах з 24 рівень забезпеченості торговельними площами сільського населення вище середнього значення показника по Україні.

Поглиблений аналіз показує, що рівень забезпеченості сільського населення об'єктами торгівлі і торговельними площами має тенденцію до скорочення. Особливо прискорено прогресує цей процес у секторі роздрібної торгівлі юридичних осіб – підприємств, де якість і культура торговельного обслуговування досить висока. У цьому секторі за 2000-2014 рр. кількість магазинів скоротилася з 29,8 до 10,3 тис. од. і, відповідно, забезпеченість населення торговельними площами вдвічі.

У сільській торгівлі ускладнюється проблема фізичної доступності населення до торговельної мережі через те, що торговельний бізнес пасивно розвивається в середніх за людинністю населених пунктах і, по суті, залишає без торговельного обслуговування малі сільські поселення. Як зазначалося, причина полягає у тому, що торговельна діяльність у населених пунктах з чисельністю жителів до 200 осіб нерентабельна

в принципі, а при нинішніх доходах сільського населення торговельна діяльність збиткова.

На сільському покупцеві така ситуація відображається негативно, тому що відбувається його віддалення від доступної торговельної мережі. Якщо малі населені пункти залишаються без торговельних об'єктів, то зоною тяжіння для сільських споживачів є середні поселення, а відстань між ними і малими поселеннями складає 3-5 км. Проте практика показує, що більшість покупок мігрують у райцентр. У такому випадку відстань збільшується до 10 км і більше.

Розрахунки показують, що з 11,4 тис. малих населених пунктів (до 200 жителів) 90% розташовані на відстані понад 10 км від райцентру. Це означає, що для понад 6 млн сільських жителів відстань до об'єкта торгівлі збільшиться з 1,5-2 км до 10-13 км. Якщо міграція покупок зосередиться у середніх поселеннях, то відстань складатиме 3-5 км. Більш цілісне уявлення про просторову поселенську структуру можна отримати з табл. 3.

Таблиця 3

Територіальна дислокація сільських населених пунктів [5] (2014 р.)

Відстань до: (км)	Людність населених пунктів						
	49 і менше	50-99	100-99	200-209	300-444	500-999	1000 і більше
1. Райцентру							
– 3 км	30	19	25	29	48	75	87
– 3-5 км	54	44	82	67	97	125	153
– 5-10	313	236	369	282	411	681	542
– 10 км	4287	2508	3435	2429	3562	4226	2750
2. Сільради							
– 3 км	582	458	644	454	459	342	91
– 3-5 км	1322	820	1153	686	694	445	109
– 5-10	2030	1082	1446	770	715	447	85
– 10 км	743	415	420	223	218	118	22

Дані табл. 3 показують, що середня відстань сільського населеного пункту від райцентру перевищує 10 км, а до адміністративного сільського центру 5-7 км. Відповідно пішохідна доступність сільського жителя до торговельних об'єктів суттєво ускладнена.

Проведеній аналіз дає підстави для таких узагальнень:

- територіально-регіональна дислокація роздрібної мережі підприємств у сільській місцевості відбувається деформовано і безсистемно;
- регіональна диференціація забезпеченості сільського населення об'єктами торгівлі і торговельними площами магазинів суттєва.

У всіх регіонах спостерігається стійка негативна тенденція до скорочення розташованої у сільській місцевості роздрібної мережі юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Апопій Г. В. Форми участі торгівлі у розвитку сільських територій // Вісник Львівської комерційної академії. Торговля, комерція, підприємництво : зб. наук. пр. – Львів : Львівська комерційна академія, 2013. – №15. – 210 с.
2. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / І. М. Копич, О. О. Нестуля, В. В. Апопій [та ін.]. – Львів : Новий світ, 2014. – 564 с.
3. Методичні підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій (наукова доповідь) / В. Борщевський, Д. Притула, В. Крупін [та ін.] ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2014. – 47 с.
4. Роздрібний товарооборот і товарні запаси підприємств торгівлі і ресторанного господарства : стат. бюлетень. – К. : Держстат України, 2014.
5. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України : стат. бюлетень. – К. : Держстат України, 2014. – 178 с.

Апопій Н. В., Kryhan R. V. Territorial availability of rural population to trade services.

Territorial accessibility of rural population to trade services is considered. The state of rural trade and regional accessibility of rural population to services trade are discovered. The extent of territorial and regional differentiation trading service villagers are revealed and the reasons that cause this differentiation are analyzed.

Key words: rural trade, availability to trade services, trade objects, trade network, distribution of trade objects.

Апопій Г. В., Криган Р. В. Территориальная доступность сельского населения к торговым услугам.

Рассмотрены состояние сельской торговли и региональная доступность сельского населения к торговым услугам. Выявлена степень территориально-региональной дифференциации торгового обслуживания сельских жителей, а также причины, обуславливающие такую дифференциацию. Ключевые слова: сельская торговля, доступность к торговым услугам, объекты торговли, торговая сеть, дислокация объектов торговли.